

بررسی اثربخشی آموزش قصه‌های قرآنی بر رشد اخلاقی دانش آموزان

بهبود یاری قلی *

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۱/۱۸

مهدیه خانی خسروشاهی **

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۶/۱۲

چکیده

قصه‌گویی در طول تاریخ همواره مورد علاقه و توجه بشر بوده و برای او جذابیت خاصی داشته و یکی از ابزارهای مهم اصلاح رفتار محسوب شده است. قرآن کریم نیز به نیاز بشر و گرایش او به قصه توجه نشان داده و باتأکید بر علائق طبیعی انسان، بسیاری از مباحث ظریف اعتقادی، اجتماعی و اخلاقی را در قالب زیباترین داستان‌ها طرح و ارائه نموده است. هدف از این پژوهش، تعیین تأثیر آموزش قصه‌های قرآنی بر رشد اخلاقی دانش‌آموزان ابتدایی مدارس شهرستان خسروشاه در استان آذربایجان شرقی در سال تحصیلی ۹۶ - ۱۳۹۵ بود. به همین منظور از تحقیق نیمه‌آزمایشی و از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه آزمایش و کنترل استفاده شد و از مقیاس فرم مصاحبه سنجش رشد اخلاقی نیز جهت جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. همچنین ۱۰ جلسه آموزشی برای آموزش قصه‌های قرآنی تدوین شد. در چارچوب طرح آزمایشی؛ ۶۰ نفر دانش‌آموز پایه دوم ابتدایی با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند که ۳۰ نفر از آنها جزء گروه آزمایش بودند و به مدت ۲ ماه هفته‌ای ۲ ساعت تحت آموزش قصه‌های قرآنی قرار گرفتند. ۳۰ نفر هم در گروه کنترل قرار داشتند که هیچ مداخله آموزشی در این گروه صورت نگرفت. برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل کوواریانس استفاده شد. در نهایت یافته‌های پژوهش نشان داد که آموزش قصه‌های قرآنی موجب بهبود رشد اخلاقی در تمام مولفه‌های آن در دانش‌آموزان می‌شود. بنابراین کاربرد قصه‌گویی با موضوع قصه‌های قرآنی به‌عنوان الگویی مؤثر برای رشد اخلاقی کودکان پیشنهاد می‌شود.

کلیدواژه‌ها: قصه‌های قرآنی؛ رشد اخلاقی؛ دانش‌آموزان

* دانشیار فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز،

behboud1362@gmail.com

ایران

** کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، ایران

m.khani65@yahoo.com

مقدمه

آدمی، یگانه موجودی است که در این دنیا طالب سعادت است و اخلاق یکی از ضروری‌ترین نیازهای او جهت دستیابی به سعادت محسوب می‌شود (نورانی اردبیلی، ۱۳۷۱). انسان با حسّ اخلاقی، حسّی که خیلی زود تجلّی می‌کند، متولد می‌شود. این حس در خانواده ظاهر می‌شود، به وسیلهٔ معلمان الگو می‌گیرد و توسط اجتماع تغذیه می‌شود. در حقیقت، خانواده، مدرسه و اجتماع قواعد اخلاقی را که براساس اصول عدالت و در نظر گرفتن حقوق دیگران قرار دارد، آموزش می‌دهند. اما اینکه کودکان چطور میل درونی برای پیروی از قواعد اخلاقی پیدا می‌کنند و چه انگیزه‌هایی آنان را وادار به پیروی از قواعد می‌کند در طی مراحل رشد متفاوت است (گنجی، ۱۳۷۶). رشد اخلاقی افراد جامعه در هر زمان از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار بوده و اکنون در زمان ما این اهمیت پررنگ‌تر شده است. زیرا از یک طرف، عوامل و انگیزه‌های فساد و انحراف در عصر ما از هر زمانی بیشتر است و از طرف دیگر، گسترش و پیشرفت فناوری‌ها نظیر ماهواره و اینترنت بر سرعت اشاعهٔ فساد به میزان زیادی افزوده است. همچنین به موازات علوم مفید، علوم غیرانسانی و غیراخلاقی نیز به مراتب بیشتر از سابق وسعت یافته‌اند. بنابراین، در چنین شرایطی، ضروری است که به آموزش مسائل و اصول اخلاقی کودکان توجه شود و تلاش بر آن باشد تا با کمک مربیان و والدین و باتکیه بر دین مبین اسلام و در رأس آنها، کتاب هدایت بخش قرآن کریم، نسل آینده با نکات و اصول اخلاقی نیکو آشنا شوند (ثقه الاسلام، رضایی، خوشکار و موسوی، ۱۳۸۷).

بسیاری از مدیران و معلمان از این شکایت دارند که به رغم اندرزه‌های اخلاقی که در کتب درسی دانش‌آموزان گنجانیده شده است و سخنانی که در خلال برنامه‌های صبحگاهی یا سایر مراسم مدرسه برای آنان ایراد می‌شود، رفتارهایی مانند تقلّب، دروغ‌گویی، بی‌اعتنایی به مقررات، خشنونت و پرخاشگری در بسیاری از مدارس مشاهده می‌شود. این مربیان با آگاهی از اینکه مدرسه مهم‌ترین محل پرورش دانش‌آموزان است، مایلند نقش مثبتی در شکل دادن به شخصیت کودکان و نوجوانان داشته باشند، اما روش‌های سنتی رفتار و برخورد آنان با دانش‌آموزان پاسخگوی این نیاز نیست و بدین منظور باید از روش‌های غیرمستقیم و جذاب بهره گرفت. اما امروزه مفهوم آموزش اخلاق متفاوت از دیدگاه سنتی و توسل به شیوه‌های تلقین و تحمیل و انتقال صرف مفاهیم است.

آموزش اخلاقی نیز مانند سایر آموزش‌ها از شیوه سنتی فاصله گرفته و سبک و سیاق خاصی پیدا کرده است. اکنون براساس تجربیات و آزمایش‌های انجام‌شده تدریس را به شیوه‌های مختلفی می‌توان انجام داد؛ شیوه‌هایی که فعال‌سازی و درگیر کردن فراگیران در آنها یکی از اصول کار است. در میان چندین شیوه موجود، شیوه قصه‌گویی، نقش و جایگاه ویژه‌ای دارد (فضلی‌خانی، ۱۳۸۲). یکی از تأثیرات قصه‌گویی، از جمله قصه‌گویی قرآنی، وادارسازی دانش‌آموزان به تفکر و تأمل، این حلقه مفقوده در آموزش اخلاق، است.

نقش قصه به‌خصوص از جنبه‌های آموزشی و تربیتی آن از زمان گذشته مورد توجه متفکران بوده است. داستانی‌بودن کتاب آسمانی ما مسلمانان نیز تأکیدی بر اثرپذیری انسان از قصه‌ها می‌باشد. این در حالی است که قصه‌ها همواره جایگاه خاص خود را دارند. پس لازم است برای دوران کودکی دانش‌آموزان برنامه‌ریزی کرد و یکی از این برنامه‌های اثرگذار، هنر قصه و قصه‌گویی است.

قرآن به‌عنوان کامل‌ترین کتاب راهنمای بشر که بر آخرین مرسل نازل شده است، دربردارنده بحث‌های عمیق اخلاقی است که در هیچ منبع دینی دیگری در جهان یافت نمی‌شود. در زمینه داستان‌های ذکرشده در قرآن و تأثیر آموزشی آنها بر انسان‌ها به‌ویژه کودکان، مطالعات ارزشمندی صورت گرفته است، ولی تحقیقات درمورد تأثیری که قرآن بر اخلاق می‌گذارد، نسبتاً کم بوده و اکثر کارهای تحقیقی بر مبنای نظریه‌های روان‌شناسان غربی بوده است و بنیادهای نظری دیدگاه‌های مذکور و آزمون‌های رشد اخلاقی که براساس این نظریه‌ها ساخته شده دچار کاستی‌های اساسی است. قصه‌های قرآنی دارای ویژگی‌ها و شیوه اختصاصی منحصر به فرد و برجسته‌ای است که استفاده از این ظرفیت، تربیت ارزشمند را به‌همراه دارد که به برخی از این ویژگی‌ها اشاره می‌شود:

۱. درستی گزاره‌ها: از ویژگی‌های قصه‌های قرآنی، راستگویی محض و حقیقت‌گرایی مطلق در بازگویی و بازتاب سرگذشت‌های تاریخی پیامبران و اقوام پیشین است.
۲. واقعی‌بودن: قرآن تنها رخدادها و مواردی را بازگو می‌کند که عیناً در مسیر تاریخ و حیات انسانی رخ داده است. به عبارتی داستان‌های قرآنی داستان‌های تخیلی نیستند.
۳. فشردگی گفتگوها: قصه‌های قرآنی به‌دور از تفصیل و اطناب و پرگویی عموماً از ویژگی ایجاز و اعتدال و فشردگی گفتگوها برخوردارند.

۴. از دیگر ویژگی‌های سبک قصه‌پردازی قرآن طرح ناگهانی قصه است که در عربی با عنوان «عنصر المفاجاه» از آن یاد می‌شود که منظور آن است که خواننده داستان با رخدادی در یک حالت ناگهانی و غیرمترقبه مواجه می‌شود.

۵. پرده‌پوشی و عقیف‌گویی: ادبیات و زبان به‌کاررفته برای ترسیم صحنه‌های شرم‌آور و دور از عفت عمومی، ادبیات و زبانی پاک و درنهایت عفت و پرده‌پوشی است (شجاع‌پوریان، ۱۳۹۲).

۶. پیامداری: در داستان‌های قرآنی، اصالت با پیام است. چنانکه در آیه ۱۱۱ سوره یوسف آمده است: «و لقد كان في قصصهم عبرة لاولي الالباب (همانا به‌درستی در این داستان‌ها عبرتی برای خردمندان نهفته است)». بر همین اساس، پیام داستان‌های قرآن لزوماً در انتهای داستان‌ها نیست و چه‌بسیار که در گرماگرم یک ماجرا، آنجا که قهرمان داستان تشخیص می‌دهد، پیام هدایتی خود را به‌صورت ماهرانه با طبعی بدیع و تازه به مخاطبان می‌دهد.

۷. توصیف عینی حوادث: توصیف، به‌جهت داستان بعد و فضا می‌بخشد و آن را پر از نور و سایه، صدا و حرکت، بو و مزه می‌سازد و در نتیجه این پندار را در خاطر خواننده تقویت می‌کند که جهانی را که در آن سیر می‌کند، متشکل از کلمات بی‌جان نیست، زنده است و واقعیت دارد (حاج علی اکبری، ۱۳۸۷).

قصه‌های قرآن شامل مفاهیم ارزشمندی است که بر جوانب مختلف رشد کودکان تأثیر دارد. چنانچه انتخاب قصه و به‌چالش کشیدن مفاهیم برگرفته از آن، مطابق با ظرفیت‌های آنان باشد، موجب می‌شود تا کودکان بیشتر بتوانند با دین ارتباط برقرار کنند و آموزه‌های دینی را بهتر درک کنند (رحمان‌دوست، ۱۳۸۱).

سلیمان‌نژاد و سودی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی از طریق قصه‌های قرآنی بر کودکان» به این نتیجه رسیدند که بین میانگین نمرات کودکان گروه آزمایش و کنترل در زمینه تأثیر قصه‌های قرآنی بر مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی (رفتارهای نوع دوستانه، رفتارهای اجتماعی نامناسب، رفتارهای تکانشی، رابطه با همسالان، برتری‌طلبی و اطمینان زیاد به خود داشتن) تفاوت معنی‌داری وجود دارد. فدایی (۱۳۹۳) نیز در «بررسی تأثیر آموزش قصه‌های کوتاه قرآنی بر مهارت‌های اجتماعی کودکان پیش‌دبستانی» به این نتیجه رسید که آموزش قصه‌های کوتاه قرآنی در رشد مهارت‌های اجتماعی کودکان دوره پیش‌دبستانی تأثیر مثبتی دارد. علی‌اکبری، علی‌پور و نجفی شیرازی (۱۳۹۳) در پژوهش «اثربخشی قصه‌گویی بر

مؤلفه‌های هوش اخلاقی کودکان دختر پیش‌دبستانی» دریافتند که بین دو گروه از لحاظ متغیرهای همدلی، وجدان، احترام و بردباری تفاوت معنی‌داری وجود دارد. نتیجه‌گیری این بوده که از قصه‌گویی به‌عنوان یک روش آموزشی غیرمستقیم و متناسب با دنیای کودکی به‌صورت آزاد با روش‌های ازپیش‌تعیین‌شده با توجه به آموزه خاص و هدف‌مند اخلاقی می‌توان بهره‌گرفت. بهروزکیا (۱۳۹۰) در پژوهش خود با عنوان «قصه و داستان در کتاب‌های درسی و کمک درسی آلمان» به این نتیجه دست یافت که قصه‌گویی به‌عنوان یک روش آموزشی غیرمستقیم می‌تواند بردباری کودکان را افزایش دهد. همچنین مظاهری تهرانی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «تأثیر آموزش شیوه‌های رفتار گروهی بر هوش اخلاقی اجتماعی کودکان و نوجوانان مصروع» به بررسی نقش قصه‌گویی بر پیشرفت اخلاقی کودکان در مدارس پرداخت و به این نتیجه رسید که هنر قصه‌گویی با بهره‌گیری از امکانات موجود با تمامی اشکال گوناگون خود، بردباری را در کودکان مصروع افزایش می‌دهد. مولکانو^۱ (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «رشد اخلاقی در کودکی» معتقد است رشد اخلاقی در دوران کودکی یکی از اصلی‌ترین جنبه‌های اجتماعی‌شدن به‌شمار می‌رود و آموزش مدرسه‌ای نقش مهمی را در کسب هنجارهای اخلاقی ایفا می‌کند. تجزیه و تحلیل نتایج به‌دست‌آمده موجب شد گروه‌های مختلف دانش‌آموزان از لحاظ سطوح متفاوت اخلاقی رده‌بندی شوند. از نظر او، سطح جهت‌گیری اخلاقی بستگی به محتوا و موضوع فعالیت و نوع موقعیت فرد بستگی دارد. مونا محمد فرید الصمادی (۲۰۱۲)، در مقاله خود به بررسی تأثیر برنامه داستان‌محور بر رشد ارزش‌های اخلاقی در سطح بچه‌های کودکان پرورشی پرداخته است. ادبیات مورد استفاده در این پژوهش از منابع مختلف مرتبط با موضوع تحقیق انتخاب شده‌اند. طبق نتایج، به‌واسطه برنامه مناسب و غنی به‌کاربرده‌شده؛ تفاوت معنی‌داری بین گروه آزمایش و گروه کنترل وجود داشته است. بنابراین، تأثیر مثبت داستان‌ها بر رشد ارزش‌های اخلاقی مشخص شده است. پارکر و همکاران^۲ (۲۰۱۰)، شچمن و ناچول^۳ (۱۹۹۶)، کلاین^۴ (۱۹۸۴)، هاگسلی^۵ (۲۰۰۷)، و اسمتانا^۶ (۲۰۰۶) تأثیر قصه‌گویی بر پرورش ابعاد گوناگون اخلاق و رفتار در کودکان را مورد

1. Molchanov
1. Parker et al
2. Schechtman and Nachshol
3. Klein
4. Hawksley
5. Smetana

بررسی قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که تأثیر قصه‌گویی بر ابعاد گوناگون رشد اخلاقی کودک و سازگاری او با محیط اطراف خویش انکارناپذیر است (به نقل از علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۶).

درمورد روش قصه‌خوانی با هدف تربیت اخلاقی، ناروائز^۱، بروک^۲ و روتز^۳ (۱۹۹۸)، تحقیقات متعددی را روی دانش‌آموزان انجام داده‌اند و به این نتیجه رسیدند که باید دستورالعمل‌های مشخصی طراحی شوند تا مطمئن شویم که کودکان پیام اخلاقی صحیح را از داستان درک کرده‌اند. پائول^۴ (۱۹۹۰)، در مقاله خود تحت عنوان «کاربرد داستان‌ها در رشد اخلاقی»، دلایل روان‌شناسی جدیدی برای این روش آموزشی قدیمی ارائه کرده است. پائول اظهار کرده است که رویکردهای پیشین در زمینه رشد اخلاقی و تربیت اخلاقی، تفکر قیاس منطقی و مناظره کلامی درباره معماهای اخلاقی را مورد تأکید قرار می‌دادند ولی در پژوهش وی پیشنهاد شده که روایات (داستان‌ها) عامل اصلی در رشد اخلاقی فرد محسوب شود و برای حمایت از نظریه خود به دیدگاه‌های برونر، ساربین^۵، اسپنس^۶ و دیگران استناد نموده است که معتقد بودند، تفکر روایی مهم‌ترین عامل شناخت می‌باشد. در پایان با اشاره به نظریات انتقال فکرها^۷، مراقبت و تعهد گیلیگان، تعاملات بین فردی^۸ و سایر روان‌شناسان رشد اخلاقی نتیجه گرفته است که روایت و تفکر روایی باید به عنوان بخشی با ارزش از تربیت اخلاقی در نظر گرفته شود.

باتوجه به مباحث مطرح‌شده، محقق بر آن شد تا تأثیر آموزش قصه‌های قرآنی را بر رشد اخلاقی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مورد بررسی قرار دهد و با تأکید بر نقش مربیان و مراکز آموزشی، در پژوهش خود بیشتر از آراء و دیدگاه‌های روان‌شناسان تربیتی ایرانی که در این زمینه فعالیت داشته‌اند؛ بهره‌مند شود و در نهایت به این مسئله پی‌برد که آیا آموزش قصه‌های قرآنی از طریق قصه‌گویی بر رشد اخلاقی دانش‌آموزان پایه دوم ابتدایی تأثیری دارد یا خیر؟ در بررسی این امر تأثیر آموزش قصه‌های قرآنی بر مؤلفه‌های رشد اخلاقی نیز که عبارتند از: اخلاق حفاظت

1. Narvaez
2. Broek
3. Ruiz
4. Paul
5. Sarbin
6. Spence
7. Hoffman
8. Haan

زیست‌محیطی، اخلاق حفاظت از خود، اخلاق خانوادگی، اخلاق اجتماعی، اخلاق انسانی و اخلاق متعالی مورد بررسی قرار گرفته‌اند که به تشریح هریک از مؤلفه‌ها پرداخته می‌شود.

اخلاق حفاظت زیست‌محیطی: تغییرات سریع اجتماعات از نظر فناوری، اقتصاد و سیاست، موجب طرح مسائل و پرسش‌های جدید پیرامون تعامل انسان با طبیعت شده‌اند که فلسفه و علم اخلاق را به چالش می‌کشانند. اهمیت درک و شناخت اخلاق تاحدی است که اغلب دانشمندان و بسیاری از متخصصان محیط‌زیست، حفاظت محیط‌زیست را یک موضوع مهم اخلاقی می‌دانند. «سوروکین» جامعه‌شناس و فیلسوف بنام مغرب‌زمین در مورد نیاز کنونی جامعه جهانی به اخلاق محیط‌زیست می‌گوید: با وجود توسعه وسایل فنی و صنعتی و تکنیکی، هنوز ما به مراتب بیش از هر زمان دیگر، احساس فقر اخلاقی و انسانی می‌کنیم. بدین‌سان رویکرد کنونی تدوین اخلاقی محیط‌زیستی برخاسته از نیاز انسان به آن است (نبوی و شهریاری، ۱۳۹۲).

اخلاق حفاظت از خود: این بعد ناظر به اقدامات و رفتارهای آموخته‌شده و آگاهانه و هدفداری است که به‌منظور تأمین، حفظ و ارتقای سلامت روانی، جسمانی و اخلاقی فرد انجام می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، اقدامی آگاهانه است که از طرف خود فرد در راستای تأمین نیازهای خودمراقبتی انجام می‌شود. از سوی دیگر، چگونگی استدلال یا تفکر فرد درباره رفتارهایی که به امور اخلاقی مرتبط است و نیز میزان خردمندی فرد (یعنی نظام فلسفی و منطق و شیوه تفکر حاکم بر ذهن) نقشی تعیین‌کننده در واکنش وی به امور اخلاقی دارد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۸).

اخلاق خانوادگی: اخلاق خانوادگی به‌معنای شناخت حقوق اعضای خانواده و رعایت کردن این حقوق است. «اخلاق خانوادگی» به‌معنای همکاری و همیاری برای ایجاد کانونی سرشار از ادب و اخلاق انسانی و اسلامی است.

اخلاق اجتماعی: اخلاق اجتماعی در ارتباط با شخصیت و هویت و منش افراد و اولویت‌دادن یا اولویت‌ندادن به ارزش‌های معین اخلاقی در مقایسه با سایر ارزش‌هاست. آدمی نیازمند نوعی تعادل در رابطه وجدان و عواطف خویش است و تمایل دارد که شخص خوبی باشد و دیگران را نیز خوب بداند. چگونگی رشد این تعادل عاطفی - اخلاقی در افراد متفاوت است. آنان دارای نظام‌های شخصیتی و ارزشی گوناگون هستند و در برخورد با یک موقعیت معین، واکنش‌های گوناگون نشان می‌دهند (لطف‌آبادی، ۱۳۸۸).

اخلاق انسانی: توانایی‌های بالقوه که از کودکی در فرد دیده می‌شود، به‌تدریج و در جریان

تحولات زندگی روان‌شناختی و مناسبات خانوادگی و اجتماعی و فرهنگی به‌صورت نوعی از وجدان اخلاقی و حالت و منش روحی فرد دربارهٔ امور اخلاقی تجلی می‌کند (همان منبع). این ظرفیت بالقوه در جریان زندگی به‌صورت وجدان بروز می‌کند. وجدان اخلاقی عبارت از آگاهی و احساس و کشش ما دربارهٔ خوب و بد است و به‌خصوص از سال سوم کودکی به‌گونه‌ای بسیار ابتدایی و به صورت‌های متفاوت (مثلاً با گرایش طبیعی نسبت به خوبی‌ها و زیبایی‌ها و اجتناب از خشونت و زشتی) خود را نشان می‌دهد و در سال‌های بعدی کودکی و نوجوانی و جوانی رشد بیشتری می‌کند (برک^۱، ۲۰۰۳؛ به‌نقل از لطف‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۸).

اخلاق مینوی: مطالعات ما در هستی‌شناسی و انسان‌شناسی و حکمت و عرفان و ادب ایرانی دستیابی به این فرض را به‌دنبال داشته است که اولاً جهان هستی در تمامیت خود مینوی و معنی‌دار است، دوم آنکه وجود آدمی مملو از بذره‌های رشد و جستجوگر حقیقت و نیکی و زیبایی و کمال است، سوم آنکه انسان‌ها در جستجوی دائمی ارزش و بزرگی‌اند و چهارم آنکه اخلاق انسانی گسترش دهنده ارزش‌های مینوی جهانی است که به سود تمام بشریت است. باور به معنی‌داربودن هستی و به جوهرهٔ مینوی هستی وقتی تحقق اخلاقی می‌یابد که آنچه را تقلیدی و عاریتی است، از خود دور کنیم و با بینش درونی و خرد مینوی و تکیه بر دانش رهایی‌بخش، از یک شخصیت و هویت رشدیافته برخوردار بشویم. در چنین صورتی است که ما در جریان رشد خود مدام از نو تولد می‌یابیم و در فرایند این رشد اخلاقی، نسبت به خود و دیگران دائماً احساس مسئولیت می‌کنیم (لطف‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۸).

روش‌شناسی

پژوهش حاضر یک طرح نیمه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل بود که از دو گروه آزمودنی تشکیل شده بود. تحقیق تجربی یا آزمایشی یکی از دقیق‌ترین و کارآمدترین روش‌های تحقیق است که برای آزمون فرضیه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف این تحقیق بررسی تأثیر محرک‌ها، روش‌ها و یا شرایط خاص محیطی روی یک گروه آزمودنی است. از خصوصیات روش تجربی این است که ضمن دستکاری یا مداخله در متغیرها و کنترل

شرایط نتایج به دست آمده را در مورد گروهی که با انتساب تصادفی انتخاب شده‌اند، مورد مشاهده قرار می‌دهد.

اندازه‌گیری اول با اجرای یک پیش‌آزمون روی گروه‌های آزمایش و کنترل و اندازه‌گیری دوم پس از اعمال متغیر مستقل بر گروه آزمایش با یک پس‌آزمون روی هر دو گروه آزمایش و کنترل انجام شد. براین اساس، گروه آزمایش تحت تأثیر آموزش قصه‌های قرآنی به‌عنوان متغیر مستقل قرار گرفتند؛ درحالی‌که به گروه کنترل هیچ‌گونه آموزشی داده نشد.

جامعه آماری این تحقیق شامل تمام دانش‌آموزان دوم ابتدایی دبستان‌های شهرستان خسروشاه در استان آذربایجان شرقی در سال تحصیلی ۶۵ - ۱۳۹۵ می‌باشند که تعداد آنها ۷۱۷ نفر است. حجم نمونه پژوهش، شامل ۶۰ دانش‌آموز بود که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. ۳۰ نفر جزء گروه آزمایش بودند که به مدت دو ماه، هفته‌ای ۲ ساعت تحت آموزش قصه‌های قرآنی قرار گرفتند. ۳۰ نفر از دانش‌آموزان هم در گروه کنترل قرار داشتند.

ابزار: فرم مصاحبه «آزمون سنجش رشد اخلاقی لطف‌آبادی» به‌عنوان ابزار سنجش رشد اخلاقی دانش‌آموزان مورد استفاده قرار گرفته است. سؤالات این آزمون در شش مقوله اخلاقی و برای هر مقوله سه سؤال داستانی، طراحی شده است. این شش مقوله اخلاقی عبارتند از: اخلاق زیست‌محیطی، اخلاق مراقبت از خود یا اخلاق فردی، اخلاق در مناسبات خانوادگی، اخلاق اجتماعی، اخلاق انسانی و اخلاق مینوی (یا متعالی). هریک از هجده سؤال آزمون با یک یا چند مقیاس شش‌درجه‌ای قضاوت اخلاقی مورد سنجش قرار گرفته است. این آزمون از اعتبار و پایایی لازم برخوردار است. روایی محتوایی پرسشنامه توسط اساتید و کارشناسان مربوطه تأیید شده و پایایی آن با آلفای کرونباخ بالای ۰.۸۷ به دست آمد.

در رشد اخلاقی کودکان، عامل سن تأثیرگذار است، بنابراین، با انتخاب کودکان ۸ ساله، متغیر سن کنترل شد. ۳۰ نفر گروه آزمایش به مدت ده جلسه (هر هفته دو جلسه یک ساعته)، تحت آموزش قصه‌های قرآنی قرار گرفتند. ۳۰ نفر از دانش‌آموزان هم در گروه کنترل قرار داشتند. در طول این آموزش، مربی در قالب کلمات ساده و بیانی روان قصه‌های تعیین شده از قرآن را برای دانش‌آموزان قصه‌خوانی کرد. همچنین مربی فرم مصاحبه رشد اخلاقی را به شکل جداگانه برای هریک از دانش‌آموزان گروه‌های کنترل و آزمایش در پیش و پس‌آزمون تکمیل نمود. برای تعیین روایی قصه‌ها از نظرات چندتن از کارشناسانی که در زمینه قصه‌گویی کودکان مهارت دارند، بهره

گرفته شد. قصص مرتبط پس از بازخوانی و تجدیدنظر در پژوهش حاضر به کار گرفته شدند. جلسات آموزشی داستان‌های قرآنی تحت مضامین و داستان‌های زیر آموزش داده شد: جلسه اول: نوح(ع)، جلسه دوم: هود(ع)، جلسه سوم: صالح(ع)، جلسه چهارم: ابراهیم(ع)، جلسه پنجم: یعقوب(ع)، جلسه ششم: یوسف(ع)، جلسه هفتم: موسی(ع)، جلسه هشتم: داوود(ع)، جلسه نهم: سلیمان(ع) و جلسه دهم: عیسی(ع). روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: برای پردازش داده‌ها از آزمون کوواریانس چندمتغیری استفاده شد. در پژوهش حاضر داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار spss19 مورد پردازش قرار گرفتند.

یافته‌ها

توزیع پراکندگی وضعیت رشد اخلاقی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل و مؤلفه‌های آن قبل و بعد از آموزش در جدول ۱ ملاحظه می‌شود. نتایج نشان می‌دهد در گروه آزمایش مؤلفه‌های اخلاق حفاظت زیست‌محیطی، اخلاق فردی، اخلاق خانوادگی، اخلاق اجتماعی، اخلاق انسانی، اخلاق مینوی و رشد اخلاقی بعد از آموزش نسبت به قبل از آموزش افزایش داشته، درحالی‌که در گروه کنترل، تغییر چندانی نداشته است.

جدول ۱. توزیع پراکندگی وضعیت رشد اخلاقی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل و مؤلفه‌های آن

قبل و بعد از آموزش

انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	گروه		
۳/۱۵	۶/۲۶	۳۰	گروه آزمایش	قبل	اخلاق حفاظت زیست‌محیطی
۲/۹۵	۶/۸۶	۳۰	گروه کنترل		
۲/۲۶	۸/۹	۳۰	گروه آزمایش	بعد	
۳/۰۲	۶/۶۳	۳۰	گروه کنترل		
۳/۰۱	۱۳/۸	۳۰	گروه آزمایش	قبل	اخلاق فردی
۳/۶۶	۱۵/۱۶	۳۰	گروه کنترل		
۲/۳۲	۲۰/۹۶	۳۰	گروه آزمایش	بعد	
۳/۶	۱۴/۷	۳۰	گروه کنترل		

ادامه جدول ۱. توزیع پراکندگی وضعیت رشد اخلاقی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل و مؤلفه‌های آن قبل و بعد از آموزش

انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	گروه		
۲/۳۱	۶/۸	۳۰	گروه آزمایش	قبل	اخلاق خانوادگی
۲/۷۱	۷/۷۳	۳۰	گروه کنترل		
۲/۳۱	۹/۵۳	۳۰	گروه آزمایش	بعد	
۲/۸۴	۷/۸۳	۳۰	گروه کنترل		
۳/۷۹	۱۷/۶	۳۰	گروه آزمایش	قبل	اخلاق اجتماعی
۳/۴۴	۱۸/۴	۳۰	گروه کنترل		
۱/۷۲	۲۷	۳۰	گروه آزمایش	بعد	
۳/۶۱	۱۸/۴۶	۳۰	گروه کنترل		
۳/۲۹	۱۷/۰۳	۳۰	گروه آزمایش	قبل	اخلاق انسانی
۳/۴۴	۱۹/۶۳	۳۰	گروه کنترل		
۲/۵۷	۲۵/۸	۳۰	گروه آزمایش	بعد	
۴/۱۵	۱۷/۰۶	۳۰	گروه کنترل		
۴/۶۶	۲۵/۱	۳۰	گروه آزمایش	قبل	اخلاق متعالی
۴/۱۷	۲۵/۴	۳۰	گروه کنترل		
۲/۱۱	۳۶/۵۶	۳۰	گروه آزمایش	بعد	
۲/۹۷	۲۶/۶	۳۰	گروه کنترل		
۱۴/۲	۸۶/۶	۳۰	گروه آزمایش	قبل	رشد اخلاقی
۱۲/۷۲	۹۳/۲	۳۰	گروه کنترل		
۶/۲۵	۱۲۸/۷۶	۳۰	گروه آزمایش	بعد	
۱۳/۰۱	۹۱/۳	۳۰	گروه کنترل		

براساس نتایج جدول ۲، آزمون کولموگروف - اسمیرنف نشان داد که سطح معنی‌داری متغیرها بالاتر از ۰/۰۵ بوده و داده‌ها از توزیع بهنجار برخوردارند.

جدول ۲. آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای مشخص کردن بهنجاری بودن توزیع مقادیر متغیرها

متغیرها	گروه	آزمون	سطح معنی داری
اخلاق حفاظت زیست محیطی - پیش آزمون	آزمایش	۱/۰۸	۰/۱۹
		۱/۰۹	۰/۱۸
اخلاق حفاظت زیست محیطی - پس آزمون	کنترل	۰/۵۶	۰/۹
		۰/۷۷	۰/۵۸
اخلاق فردی - پیش آزمون	آزمایش	۰/۸۸	۰/۴۱
		۰/۹۴	۰/۳۳
اخلاق فردی - پس آزمون	کنترل	۰/۶۷	۰/۷۵
		۰/۵۲	۰/۹۵
اخلاق خانوادگی - پیش آزمون	آزمایش	۰/۹۹	۰/۲۷
		۱/۰۴	۰/۲۲
اخلاق خانوادگی - پس آزمون	کنترل	۱/۰۸	۰/۱۹
		۰/۸۱	۰/۵۲
اخلاق اجتماعی - پیش آزمون	آزمایش	۰/۵۳	۰/۹۴
		۱/۲۷	۰/۰۷
اخلاق اجتماعی - پس آزمون	کنترل	۰/۶۸	۰/۷۴
		۰/۶۸	۰/۷۴
اخلاق انسانی - پیش آزمون	آزمایش	۱/۰۷	۰/۱۹
		۱/۲۶	۰/۰۸
اخلاق انسانی - پس آزمون	کنترل	۰/۶	۰/۸۵
		۰/۶۶	۰/۷۷
اخلاق متعالی - پیش آزمون	آزمایش	۰/۸	۰/۵۳
		۰/۵۹	۰/۸۷
اخلاق متعالی - پس آزمون	کنترل	۰/۸۶	۰/۴۴
		۰/۸	۰/۵۴
رشد اخلاقی - پیش آزمون	آزمایش	۰/۵۶	۰/۹۱
		۰/۶۳	۰/۸۱
رشد اخلاقی - پس آزمون	کنترل	۰/۴۲	۰/۹۹
		۱/۱۷	۰/۱۲

باتوجه به نتایج جدول ۳ ملاحظه می‌شود که پیش فرض شیب رگرسیونی مبنی بر همگونی شیب رگرسیونی مورد تأیید است ($p > 0/05$).

جدول ۳. نتایج آزمون تساوی واریانس‌ها و شیب رگرسیونی اخلاق حفاظت زیست‌محیطی دانش‌آموزان در دو گروه

سطح معنی‌داری	مقدار واریانس	میانگین مجدورات	درجه آزادی	مجموع مجدورات		
۰/۰۱۲	۶/۷۴	۴۲/۵۹	۱	۴۲/۵۹	پیش‌آزمون	اخلاق حفاظت زیست‌محیطی
۰/۰۷	۳/۳۶	۲۱/۲۲	۱	۲۱/۲۲	گروه‌ها	
		۶/۳۱	۵۶	۳۵۳/۴۲	خطا	
۰/۴۱	۰/۶۶	۶/۲۳	۱	۶/۲۳	پیش‌آزمون	اخلاق فردی
۰/۷۸	۰/۰۷	۰/۷۳	۱	۰/۷۳	گروه‌ها	
		۹/۴	۵۶	۵۲۶/۸۸	خطا	
۰/۲۲	۱/۵۱	۱۰/۲۸	۱	۱۰/۲۸	پیش‌آزمون	اخلاق خانوادگی
۰/۸۵	۰/۰۳	۰/۲۴	۱	۰/۲۴	گروه‌ها	
		۶/۷۷	۵۶	۳۷۹/۳۴	خطا	
۰/۴۴	۰/۵۸	۴/۷۴	۱	۴/۷۴	پیش‌آزمون	اخلاق اجتماعی
۰/۶	۰/۲۷	۲/۲۶	۱	۲/۲۶	گروه‌ها	
		۸/۱۷	۵۶	۴۵۷/۷۴	خطا	
۰/۱۶	۱/۹۹	۲۰/۸	۱	۲۰/۸	پیش‌آزمون	اخلاق انسانی
۰/۰۶	۷/۹۴	۸۲/۹۴	۱	۸۲/۹۴	گروه‌ها	
		۱۰/۴۴	۵۶	۵۸۴/۹۲	خطا	
۰/۷۳	۰/۱۱	۰/۷۶	۱	۰/۷۶	پیش‌آزمون	اخلاق متعالی
۰/۱۹	۱/۷۱	۱۱/۴۵	۱	۱۱/۴۵	گروه‌ها	
		۶/۶۹	۵۶	۳۷۴/۸۶	خطا	
۰/۰۶	۳/۵۳	۳۵۲/۰۶	۱	۳۵۲/۰۶	پیش‌آزمون	رشد اخلاقی
۰/۲	۱/۶۴	۱۶۴/۱۶	۱	۱۶۴/۱۶	گروه‌ها	
		۹۹/۵۸	۵۶	۵۵۷۶/۵۸	خطا	

همچنین باتوجه به نتایج جدول ۴ پیش فرض لون مبنی بر تساوی واریانس‌های گروه‌ها در جامعه تأیید می‌شود. ($F= ۲/۳۶, p > ۰/۰۱$) تأیید پیش فرض تساوی واریانس‌ها در جامعه، به این معناست که پراکندگی نمره اخلاق حفاظت زیست محیطی دانش‌آموزان در گروه آزمایش و کنترل برابر است.

جدول ۴. نتایج آزمون لون جهت مقایسه واریانس متغیرها در دو گروه

مقدار F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معنی‌داری
۲/۳۶	۱	۵۸	۰/۱۳
۲/۶۳	۱	۵۸	۰/۱۱
۱/۷۱	۱	۵۸	۰/۱۹
۲/۹۵	۱	۵۸	۰/۱۰
۲/۰۲	۱	۵۸	۰/۱۶
۲/۶۱	۱	۵۸	۰/۱۱
۲/۳۱	۱	۵۸	۰/۱۳

جدول ۵. نتایج تحلیل کوواریانس دو گروه آزمایش و کنترل رشد اخلاقی دانش‌آموزان

مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار واریانس	سطح معنی‌داری	مجذورات
۳۰۴/۹۱	۱	۳۰۴/۹۱	۳/۰۲	۰/۰۸	۰/۰۵
۲۱۰۳۳/۵۲	۱	۲۱۰۳۳/۵۲	۲۰۸/۸۴	۰/۰۰۰	۰/۷۸
۵۷۴۰/۷۴	۵۷	۱۰۰/۷۱			

نتایج تحلیل کوواریانس انجام شده روی نمره رشد اخلاقی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۵ ارائه شده است. در این تحلیل نمره‌های پیش‌آزمون تحت کنترل آماری قرار گرفته است؛ اساس واریانس باقیمانده مقایسه می‌شوند. همان‌طور که نتایج تحلیل کوواریانس نشان می‌دهد بین نمره رشد اخلاقی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل، تفاوت معنی‌داری مشاهده می‌شود ($F= ۲۰۸/۸۴, p < ۰/۰۵$). مجذور اتا ۰/۷۸ است، یعنی ۷۸ درصد از واریانس نمره رشد اخلاقی دانش‌آموزان مربوط به آموزش قصه‌های قرآنی بوده است.

جدول ۶. میانگین و خطای استاندارد نمره میزان رشد اخلاقی دانش‌آموزان پس از کنترل پیش‌آزمون

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵٪	
			حد پایین	حد بالا
آزمایش	۱۲۹/۳۲	۱/۸۶	۱۲۵/۶	۱۳۳/۰۵
کنترل	۹۰/۷۳	۱/۸۶	۸۷/۰۱	۹۴/۴۶

همچنین مطابق با جدول ۶ میانگین و خطای استاندارد میزان نمره رشد اخلاقی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل پس از مهار متغیر همانند برای گروه آزمایش ۱۲۹/۳۲ و برای گروه کنترل ۹۰/۷۳ می‌باشد که تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عبارتی آموزش قصه‌های قرآنی در افزایش رشد اخلاقی دانش‌آموزان تأثیر داشته است.

جدول ۷. نتایج تحلیل کوواریانس دو گروه آزمایش و کنترل اخلاق حفاظت زیست‌محیطی دانش‌آموزان

	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار واریانس	سطح معنی‌داری	مجذورات اتا
پیش‌آزمون	۳۹/۰۱	۱	۳۹/۰۱	۵/۹۳	۰/۰۱۸	۰/۰۹
گروه‌ها	۸۷/۵۳	۱	۸۷/۵۳	۱۳/۳۱	۰/۰۰۱	۰/۱۸
خطا	۳۷۴/۶۴	۵۷	۶/۵۷			

نتایج تحلیل کوواریانس انجام‌شده روی نمره اخلاق حفاظت زیست‌محیطی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۷ ارائه شده است. در این تحلیل نمره‌های پیش‌آزمون تحت کنترل آماری قرار گرفته است. یعنی اثر نمره‌های متغیر همانند از روی نمره اخلاق حفاظت زیست‌محیطی دانش‌آموزان برداشته شده و سپس دو گروه براساس واریانس باقیمانده مقایسه می‌شوند. همان‌طور که نتایج تحلیل کوواریانس نشان می‌دهد بین نمره اخلاق حفاظت زیست‌محیطی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی‌داری مشاهده می‌شود ($F= ۱۳/۳۱, p < ۰/۰۵$). مجذور اتا ۰/۱۸ است، یعنی ۱۸ درصد از واریانس نمره اخلاق حفاظت زیست‌محیطی دانش‌آموزان مربوط به آموزش قصه‌های قرآنی بوده است.

جدول ۸. میانگین و خطای استاندارد نمره میزان اخلاق حفاظت زیست محیطی دانش آموزان پس از کنترل پیش آزمون

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵٪	
			حد پایین	حد بالا
آزمایش	۸/۹۸	۰/۴۶	۸/۰۴	۹/۹۲
کنترل	۶/۵۵	۰/۴۶	۵/۶۱	۷/۴۹

همچنین مطابق با جدول ۸ میانگین و خطای استاندارد میزان نمره اخلاق حفاظت زیست محیطی دانش آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل پس از مهار متغیر همانند برای گروه آزمایش ۸/۹۸ و برای گروه کنترل ۶/۵۵ می باشد که تفاوت معنی داری با یکدیگر دارند. به عبارتی آموزش قصه های قرآنی در افزایش اخلاق حفاظت زیست محیطی دانش آموزان تأثیر داشته است.

جدول ۹. نتایج تحلیل کواریانس دو گروه آزمایش و کنترل اخلاق فردی دانش آموزان

مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار واریانس	سطح معنی داری	مجذورات	
۵/۶۴	۱	۵/۶۴	۰/۶۱	۰/۴۳	۰/۱۱	پیش آزمون
۵۴۲/۱۶	۱	۵۴۲/۱۶	۵۸/۵۷	۰/۰۰۰	۰/۵۰۷	گروه ها
۵۲۷/۶۲	۵۷	۹/۲۵				خطا

نتایج تحلیل کواریانس انجام شده روی نمره اخلاق فردی دانش آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۹ ارائه شده است. در این تحلیل نمره های پیش آزمون تحت کنترل آماری قرار گرفته است؛ یعنی اثر نمره های متغیر همانند از روی نمره اخلاق فردی دانش آموزان برداشته شده و سپس دو گروه براساس واریانس باقیمانده مقایسه می شوند. همان طور که نتایج تحلیل کواریانس نشان می دهد بین نمره اخلاق فردی دانش آموزان گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی داری مشاهده می شود ($F= 58/57, p < 0/05$). مجذور اتا ۰/۵۰ است، یعنی ۵۰ درصد از واریانس نمره اخلاق فردی دانش آموزان مربوط به آموزش قصه های قرآنی بوده است.

جدول ۱۰. میانگین و خطای استاندارد نمره میزان اخلاق فردی دانش‌آموزان پس از کنترل پیش‌آزمون

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵٪	
			حد پایین	حد بالا
آزمایش	۲۰/۹	۰/۵۶	۱۹/۷۷	۲۲/۰۲
کنترل	۱۴/۷۶	۰/۵۶	۱۳/۶۳	۱۵/۸۸

همچنین مطابق با جدول ۱۰ میانگین و خطای استاندارد میزان نمره اخلاق فردی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل پس از مهار متغیر همانند برای گروه آزمایش ۲۰/۹ و برای گروه کنترل ۱۴/۷۶ می‌باشد که تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عبارتی، آموزش قصه‌های قرآنی در افزایش اخلاق فردی دانش‌آموزان تأثیر داشته است.

جدول ۱۱. نتایج تحلیل کوواریانس دو گروه آزمایش و کنترل اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان

مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار واریانس	سطح معنی‌داری	مجذور اتا	
۱۰/۰۴	۱	۱۰/۰۴	۱/۵	۰/۲۲	۰/۰۲	پیش‌آزمون
۴۹/۸	۱	۴۹/۸	۷/۴۷	۰/۰۰۸	۰/۱۱	گروه‌ها
۳۷۹/۵۸	۵۷	۶/۶۵				خطا

نتایج تحلیل کوواریانس انجام‌شده روی نمره اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۱۱ ارائه شده است. در این تحلیل نمره‌های پیش‌آزمون تحت کنترل آماری قرار گرفته است؛ یعنی اثر نمره‌های متغیر همانند از روی نمره اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان برداشته شده و سپس دو گروه براساس واریانس باقیمانده مقایسه می‌شوند. همان‌طور که نتایج تحلیل کوواریانس نشان می‌دهد بین نمره اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی‌داری مشاهده می‌شود ($F=7/47, p < 0/05$). مجذور اتا ۰/۱۱ است، یعنی ۱۱ درصد از واریانس نمره اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان مربوط به آموزش قصه‌های قرآنی بوده است.

جدول ۱۲. میانگین و خطای استاندارد نمره میزان اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان پس از کنترل پیش‌آزمون

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵٪	
			حد پایین	حد بالا
آزمایش	۹/۶۱	۰/۴۷	۸/۶۵	۱۰/۵۶
کنترل	۷/۷۵	۰/۴۷	۶/۸	۸/۷

همچنین مطابق با جدول ۱۲ میانگین و خطای استاندارد میزان نمره اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل پس از مهار متغیر همانند برای گروه آزمایش ۹/۶۱ و برای گروه کنترل ۷/۷۵ می‌باشد که تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عبارتی آموزش قصه‌های قرآنی در افزایش اخلاق خانوادگی دانش‌آموزان تفاوت تأثیر داشته است.

جدول ۱۳. نتایج تحلیل کوواریانس دو گروه آزمایش و کنترل اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان

	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار واریانس	سطح معنی‌داری	مجذورات اتا
پیش‌آزمون	۵/۴۵	۱	۵/۴۵	۰/۶۷	۰/۴۱	۰/۰۱
گروه‌ها	۱۰۹۵/۸۴	۱	۱۰۹۵/۸۴	۱۳۵/۷۸	۰/۰۰۰	۰/۷۰۴
خطا	۴۶۰/۰۱	۵۷	۸/۰۷			

نتایج تحلیل کوواریانس انجام‌شده روی نمره اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۱۳ ارائه شده است. در این تحلیل نمره‌های پیش‌آزمون تحت کنترل آماری قرار گرفته است؛ یعنی اثر نمره‌های متغیر همانند از روی نمره اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان برداشته شده و سپس دو گروه براساس واریانس باقیمانده مقایسه می‌شوند. همان‌طور که نتایج تحلیل کوواریانس نشان می‌دهد بین نمره اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی‌داری مشاهده می‌شود ($F=135/78$, $p < 0/05$). مجذور اتا ۰/۷۰ است، یعنی ۷۰ درصد از واریانس نمره اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان مربوط به آموزش قصه‌های قرآنی بوده است.

جدول ۱۴. میانگین و خطای استاندارد نمره میزان اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان پس از کنترل پیش‌آزمون

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵٪	
			حد پایین	حد بالا
آزمایش	۲۷/۰۳	۰/۵۲	۲۵/۹۹	۲۸/۰۷
کنترل	۱۸/۴۳	۰/۵۲	۱۷/۳۹	۱۹/۴۷

همچنین مطابق با جدول ۱۴ میانگین و خطای استاندارد میزان نمره اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل پس از مهار متغیر همانند برای گروه آزمایش ۲۷/۰۳ و برای گروه کنترل ۱۸/۴۳ می‌باشد که تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عبارتی آموزش قصه‌های قرآنی در افزایش اخلاق اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر داشته است.

جدول ۱۵. نتایج تحلیل کوواریانس دو گروه آزمایش و کنترل اخلاق انسانی دانش‌آموزان

مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار واریانس	سطح معنی‌داری	مجذور اتا	
۲۴/۸	۱	۲۴/۸	۲/۱۱	۰/۱۵	۰/۰۳	پیش‌آزمون
۱۱۰۹/۴۶	۱	۱۱۰۹/۴۶	۹۴/۶۸	۰/۰۰۰	۰/۶۲	گروه‌ها
۶۶۷/۸۶	۵۷	۱۱/۷۱				خطا

نتایج تحلیل کوواریانس انجام‌شده روی نمره اخلاق انسانی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۱۵ ارائه شده است. در این تحلیل نمره‌های پیش‌آزمون تحت کنترل آماری قرار گرفته است؛ یعنی اثر نمره‌های متغیر همانند از روی نمره اخلاق انسانی دانش‌آموزان برداشته شده و سپس دو گروه براساس واریانس باقیمانده مقایسه می‌شوند. همان‌طور که نتایج تحلیل کوواریانس نشان می‌دهد بین نمره اخلاق انسانی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی‌داری مشاهده می‌شود ($F=94/68, p < 0/05$). مجذور اتا ۰/۶۲ است، یعنی ۶۲ درصد از واریانس نمره اخلاق انسانی دانش‌آموزان مربوط به آموزش قصه‌های قرآنی بوده است.

جدول ۱۶. میانگین و خطای استاندارد نمره میزان اخلاق انسانی دانش‌آموزان پس از کنترل پیش‌آزمون

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵٪	
			حد پایین	حد بالا
آزمایش	۲۶/۰۵	۰/۶۴	۲۴/۷۵	۲۷/۳۵
کنترل	۱۶/۸۱	۰/۶۴	۱۵/۵۱	۱۸/۱۱

همچنین مطابق با جدول ۱۶ میانگین و خطای استاندارد نمره اخلاق انسانی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل پس از مهار متغیر همانند برای گروه آزمایش ۲۶/۰۵ و برای گروه کنترل ۱۶/۸۱ می‌باشد که تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عبارتی آموزش قصه‌های قرآنی در افزایش اخلاق انسانی دانش‌آموزان تأثیر داشته است.

جدول ۱۷. نتایج تحلیل کوواریانس دو گروه آزمایش و کنترل اخلاق متعالی دانش‌آموزان

	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار واریانس	سطح معنی‌داری	مجذورات اتا
پیش‌آزمون	۰/۲۵	۱	۰/۲۵	۰/۰۳	۰/۸۴	۰/۰۰۱
گروه‌ها	۱۴۸۶/۹۱	۱	۱۴۸۶/۹۱	۲۱۹/۳۹	۰/۰۰۰	۰/۷۹
خطا	۳۸۶/۳۱	۵۷	۶/۷۷			

نتایج تحلیل کوواریانس انجام‌شده روی نمره اخلاق متعالی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۱۷ ارائه شده است. در این تحلیل نمره‌های پیش‌آزمون تحت کنترل آماری قرار گرفته است؛ یعنی اثر نمره‌های متغیر همانند از روی نمره اخلاق متعالی دانش‌آموزان برداشته شده و سپس دو گروه براساس واریانس باقیمانده مقایسه می‌شوند. همان‌طور که نتایج تحلیل کوواریانس نشان می‌دهد بین نمره اخلاق متعالی دانش‌آموزان گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی‌داری مشاهده می‌شود ($F=219/39, p < 0/05$). مجذور اتا ۰/۷۹ است، یعنی ۷۹ درصد از واریانس نمره اخلاق متعالی دانش‌آموزان مربوط به آموزش قصه‌های قرآنی بوده است.

جدول ۱۸. میانگین و خطای استاندارد نمره میزان اخلاق متعالی دانش‌آموزان پس از کنترل پیش‌آزمون

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	سطح اطمینان ۹۵٪	
			حد پایین	حد بالا
آزمایش	۳۶/۵۶	۰/۴۷	۳۵/۶۱	۳۷/۵۱
کنترل	۲۶/۶	۰/۴۷	۲۵/۶۵	۲۷/۵۵

همچنین مطابق با جدول ۱۸ میانگین و خطای استاندارد میزان نمره اخلاق متعالی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل پس از مهار متغیر همانند برای گروه آزمایش ۳۶/۵۶ و برای گروه کنترل ۲۶/۶ می‌باشد که تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. به عبارتی آموزش قصه‌های قرآنی در افزایش اخلاق متعالی دانش‌آموزان تأثیر داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج تحلیل کوواریانس انجام‌شده بین نمره رشد اخلاقی دانش‌آموزان و مؤلفه‌های آن بین گروه آزمایش و کنترل، تفاوت معنی‌داری مشاهده می‌شود. نتایج این فرضیه همسو با نظریه‌های پائول ویتز (۱۹۹۰) و نتایج تحقیقات علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۳)، نریمانی (۱۳۹۰)، مولکانو (۲۰۱۳)، لازارسکو (۲۰۱۲)، محمد فرید الصمادی (۲۰۱۲)، پارکر و همکاران، شچمن و ناچول، کلاین، هاکسلی و اسمتانا (به نقل از علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۳) می‌باشد. باتوجه‌به نتایج حاصل از این پژوهش مبنی بر نقش آموزش قصه‌های قرآنی بر رشد اخلاقی دانش‌آموزان می‌توان چنین عنوان نمود که داستان و قصه نقش بسیار مهمی در تکوین شخصیت کودک دارد. از طریق قصه‌ها به‌ویژه قصه‌های قرآنی، کودک به بسیاری از ارزش‌های اخلاقی پی‌می‌برد. پایداری، شجاعت، نوع دوستی، امیدواری، آزادگی، جوانمردی، طرفداری از حق و حقیقت و استقامت در مقابل زور و ستم، ارزش‌هایی هستند که هسته مرکزی بسیاری از قصه‌های قرآنی و مذهبی را تشکیل می‌دهند. پرورش حس زیبایی‌شناسی در کودک، متوجه‌ساختن کودک به دنیایی که اطرافش را فراگرفته، پرورش عادات مفید در کودک، تشویق حس استقلال‌طلبی و خلاقیت کودک هدف‌های اصلی طرح قصه‌های خوب برای کودکان است.

می‌توان گفت قصه درباره انسان‌ها و اشیاء، به‌صورتی متفاوت و با زبانی خوشایند، آنها را به

آموختن ترغیب می‌کند. درونمایه اصلی قصه‌ها آرزوی انسان‌ها بوده و هست. در واقع، انسان‌ها نیازهایشان را با زبانی ساده و قابل فهم در قصه بیان می‌کنند. طرح مسائل هیجان‌انگیز و عجیب و ظهور عوامل طبیعی، غیرطبیعی و متافیزیکی باعث می‌شود شنوندگان از شنیدن قصه لذت ببرند و انگیزه یادگیری در آنها بیشتر شود. کودکان با شنیدن افسانه‌ها، اسطوره‌ها و قصه‌های قومی درباره جهان و آنچه در آن است، اطلاعاتی به دست می‌آورند و در ذهن خود، آرزوهای مطلوبشان را شکل می‌دهند. همچنین قصه‌ها برخلاف شکل‌های دیگر ادبیات، کودک را در راه کشف هویت و معنای زندگی خویش هدایت می‌کند. کودک در قصه بارها و بارها شاهد همکاری و همدلی و مهربانی بوده و این را به راحتی درک کرده است. از جمله ارزش‌های اخلاقی دیگری که کودک در میان قصه‌ها پیدا می‌کند، می‌توان به مسئولیت‌پذیری، وفای به عهد، قانع بودن، فداکاری، امید، شجاعت، عشق به پدر، مادر و ائمه، عدالت و انصاف، روح انسان‌دوستی و نوع‌پروری، عزت‌نفس، انسانیت، حقیقت و فروتنی اشاره کرد. کودک همچنین به ارزش نادانی و دانایی پی می‌برد و یاد می‌گیرد شتابزده عمل نکند. در مجموع، قصه خود به تنهایی دارای سلامت ذوق در قرون مختلف بوده است و این سلامت ذوق، ارزش‌های اخلاقی، دینی و اجتماعی پربراری داشته که به سلامت جامعه کمک بسیار مؤثری کرده است. افزون‌براین، روش قصه‌گویی کارآیی خود را در ایجاد و تحول مفاهیم اخلاقی و اجتماعی کودکان در پژوهش‌های پاترسون، رید و دیشیون (۱۹۹۲) و نوربری و بیشاپ (۲۰۰۳) به اثبات رسانده است. از سوی دیگر، لیمن (۱۹۸۰) قصه‌گویی را به نحو مناسبی برای آموزش مفاهیم منطقی و فلسفی به کودکان به کار گرفته و در این زمینه به موفقیت‌هایی دست یافته است (دادستان، ۱۳۸۹). همچنین با استناد به نظریه یادگیری اجتماعی - شناختی بندورا (۱۹۷۲) می‌توان نتیجه گرفت که کودکان با الگوبرداری و همانندسازی با رفتار قهرمانان قصه‌ها و قضاوت درباره رفتار خویش، خود را اصلاح نمودند. طبق این نظریه، کودکان هنگام قصه‌گفتن تخیل خود را با واژه‌ها و شخصیت قصه‌ها همسو و هماهنگ می‌کنند و بدین ترتیب رفتارهایی را بر می‌گزینند که احترام و تشویق اجتماعی را دنبال دارد (هویدا و همایی، ۱۳۸۹). به ویژه آنکه قصه‌های به کار رفته در این پژوهش، قصه‌های قرآنی بوده و شخصیت‌های آن انبیای الهی بوده‌اند. از محدودیت‌های تحقیق حاضر می‌توان به موردی بودن تحقیق و محدود بودن جامعه آماری به دانش‌آموزان پایه دوم ابتدایی مدارس منطقه خسروشاه، اشاره کرد. همچنین پژوهش حاضر برحسب نمونه‌گیری و به‌طور تصادفی تنها روی دانش‌آموزان مدارس دخترانه اجرا

شد، بنابراین، در تعمیم نتایج به فراگیران پسر باید احتیاط لازم انجام پذیرد. به دلیل محدودیت زمانی از تعداد کمی از قصه‌های قرآنی (۱۰ قصه) استفاده شد و در ضمن تعداد جلسات آموزشی نیز با توجه به حجم مطالعه صورت گرفته اندک بود. در رابطه با تأثیر آموزش قصه‌های قرآنی بر رشد اخلاقی پیشنهاد می‌شود که رشد اخلاقی دانش‌آموزان در برنامه کار مدارس قرار گیرد. برای اجرای این برنامه بهتر است به جای استفاده از روش‌های مستقیم از روش‌های هنری مانند قصه‌گویی استفاده شود چون هنر قصه‌گویی هنری است که زمان و مکان نمی‌شناسد و شنیدن قصه برای کودک باعث انس او با کتاب شده و محتوای اخلاقی آن بر رفتار کودک اثرات ماندگاری می‌گذارد. همچنین طبق نظر اندیشمندان اسلامی، قصه یکی از ابزارهای مهم اصلاح رفتار محسوب می‌شود. قرآن کریم نیز به نیاز بشر و گرایش او به قصه توجه نشان داده و با تأکید بر علایق طبیعی انسان، بسیاری از مباحث ظریف اعتقادی، اجتماعی و اخلاقی را در قالب زیباترین داستان‌ها طرح و ارائه نموده است.

منابع

- بهروزکیا، کمال (۱۳۹۰)، قصه و داستان در کتاب‌های درسی و کمک‌درسی آلمان، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، ۴۲: ۶۷ - ۷۶.
- ثقة الاسلام، طاهره؛ رضایی، امیدوار؛ خوشکار، علی و موسوی، مریم‌السادات (۱۳۸۷)، رشد اخلاق در انسان از دیدگاه دانشمندان اسلامی و روان‌شناسان جدید، اخلاق پزشکی، ۲(۲): ۱۴۱ - ۱۵۵.
- حاج‌علی‌اکبری، محمد (۱۳۸۷)، پژوهشی پیرامون قصه‌های قرآنی، قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان.
- دادستان، پریخ؛ محسن‌علیق، امیمه؛ رسول‌زاده طباطبایی، کاظم؛ آذربایجانی، مسعود و بیات، مریم (۱۳۸۹)، قصه‌گویی و تحول مفهوم خدا در کودکان ایرانی و لبنانی، روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی، ۶ (۲۴)، ۲۹۵ - ۳۰۶.
- رحمان‌دوست، مصطفی (۱۳۸۱)، قصه‌گویی (اهمیت و راه و رسم آن)، تهران: علامه طباطبایی.
- سلیمان‌نژاد، اکبر و سودی، حورا (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی از طریق قصه‌های قرآنی بر کودکان، روانشناسی و دین، ۲۶: ۸۱ - ۹۸.
- شجاع‌پوریان، ولی‌الله (۱۳۹۲)، تأملی در شاخصه‌های قصه در قرآن، ادب عرب، ۵ (۲)، ۱۱۳ - ۱۳۴.
- علی‌اکبری، مهناز؛ علی‌پور، احمد و نجفی شیرازی، مهناز (۱۳۹۳)، اثربخشی قصه‌گویی بر مؤلفه‌های هوش اخلاقی کودکان دختر پیش‌دبستانی در شهر اصفهان. شناخت اجتماعی، ۳ (۶): ۳۳ - ۴۳.

فدایی، زهرا (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر آموزش قصه‌های کوتاه قرآنی بر مهارت‌های اجتماعی کودکان پیش‌دبستانی شهرستان رودسر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ‌نشده، دانشگاه آزاد اسلامی رودسر. فضلی‌خانی، منوچهر (۱۳۸۲)، راهنمای عملی روش مشارکتی و فعال در فرایند تدریس، تهران: انتشارات آزمون نوین.

گنجی، مهدی (۱۳۷۶)، هوش هیجانی، تهران: ساوالان.

لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۸)، روان‌شناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی در نوجوانی و جوانی، قسمت دوم، روش‌شناسی علوم انسانی، ۳۱ (۱): ۴ - ۳۹.

مظاهری تهرانی، مینا (۱۳۹۰)، تأثیر آموزش شیوه‌های رفتار گروهی بر هوش اخلاقی اجتماعی کودکان و نوجوانان مصروع، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان.

نبوی، سیدعبدالحسین و شهریاری، مرضیه (۱۳۹۲)، دین، اخلاق و محیط‌زیست، انسان و محیط‌زیست، ۱۲ (شماره ۲ (۲۹ - پیاپی ۴۰)): ۶۹ - ۸۳.

نریمانی، قدسیه (۱۳۹۰)، تأثیر قصه‌های قرآنی بر کودکان، <http://ketabak.org/tarvij/node/2612>

نورانی اردبیلی، مصطفی (۱۳۷۱)، اخلاق، تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.

همایی، رضا؛ کجباف، محمدباقر و سیادت، علی (۱۳۴۸)، تأثیر قصه‌گویی بر سازگاری کودکان، مطالعات روان‌شناختی، ۵ (۲)، ۱۳۳ - ۱۴۹.

هویدا، رضا و همایی، رضا (۱۳۸۹)، تأثیر قصه‌های قرآنی بر هوش هیجانی کودکان، پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۱ (۱۱): ۶۱ - ۷۶.

ipman M.(1980). Philosophy in the classroom. Philadelphia :Temple university press.

Mohammad Farid Al-Somadi M. (2012). The Effect of a Story-Based Programmed on Developing Moral Values at the Kindergarten Stage. Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 4(7):534-559.

Molchanov S V. (2013). The Moral Development in Childhood. Congress of Russian Psychological Socirty, Procedia-Social and Behavioral Sciences, 86(1):615-620.

Narvaez, D., van den Broek, P., & Ruiz, A. B. (1999). The influence of reading purpose on inference generation and comprehension in reading. Journal of Educational Psychology, 91(3), 488-496.

Nourbury, c.F. & Bishop, D.V. (2003). Narrative skills of children with communication impairment. International Language communication Disorders.38 (3):287-313.

Patterson, G.R. & Reid, J.B & Dishion, T.J. (1992). A social Learning approach: Antisocial boys. Castalia publishing co.

Paul V. (1990). The Use of Stories in Moral Development: New Psychological Reasons for an Old Education Method. American Psychologist. 45(6):709-20.

